

Druhá vlna

Nový vírus chrípky sa objavil na jar 1918, v lete pandémia ustúpila, aby sa na prelome rokov 1918/1919 vrátila v ešte väčšej sile. Na snímke z februára 1919 sú nakazení srbskí vojaci.

NAKAZIL SA KAFKA AJ TRUMP, VÍRUS PREŠIEL BEZ VÝRAZNEJŠEJ OBRANY ŠTÁTU

KEĎ HISTORIK LEKÁRSTVA HARALD SALFELLNER PRED DVOMA ROKMI VYDAL KNIHU O STO ROKOV STAREJ PANDÉMII, NETUŠIL, ŽE ONEDLHO SA PREHLIADANÁ TÉMA ŠPANIĽSKEJ CHRÍPKY DOSTANE PRE COVID-19 DO CENTRA POZORNOSTI. OSLOVILI SME HO, ABY POROVNAL OBE PANDÉMIE. ZAČALI SME SPOMIENKOU, ŽE NAJNEBEZPEČNEJŠIA VLNA CHRÍPKY SA PRELÍNALA SO ZALOŽENÍM ČESKOSLOVENSKA, A TEDA AJ S MASOVÝMI OSLAVAMI VZNIKU ŠTÁTU...

Španielska chrípka
Kniha Harald Salfellnera vyšla v roku 2018, do centra záujmu ju posunula prebiehajúca pandémia šírenia nového koronavírusu.

Španielska chrípka sa objavila už na jar 1918, no jej najhoršia vlna prišla na jeseň. Práve keď vznikali nové štáty – Československo – čo sprevádzali rôzne veľké zhromaždenia. To sa vtedy ľudia nebáli nákazy?

Revolučné pomery a vtedajší aktéri nebrali na pandémiu žiadne ohľady. Založenie Československej republiky sa odohralo uprostred najsmrtonosnejších týždňov chrípky v októbri a novembri 1918. Na dobových fotografiách naozaj vidíme masy ľudí – známa je snímka z 28. októbra 1918 na Václavskom námestí, ale aj z iných miest republiky. To bola určite veľmi dobrá živná pôda pre šírenie choroby.

Ako na epidémiu zareagovalo Československo? Nekomplikoval situáciu fakt, že nové úrady ešte len vznikali?

Je zaujímavé, že mladé štáty si ešte dlho zachovali osvedčené štruktúry zdravotníctva z čias monarchie. Rakúsky minister zdravotníctva vo Viedni – vôbec

prvý v Európe – bol rodák z Haliče a základy svojej vedeckej kariéry položil v Prahe. Bol to naozaj kompetentný lekár a bádateľ. Dnes sa, bohužiaľ, v mnohých krajinách nedá o takej kompetentnosti hovoriť. Po ňom nasledoval, už 11. novembra, ako prvý minister zdravotníctva Československa, Slovák Vavro Šrobár. Aj on bol absolventom lekárskej fakulty v Prahe. Novú štruktúru zdravotníctva však nemohol vysypať z rukáva v priebehu pár týždňov, veď ani nové štátne územie ešte nebolo definitívne vymedzené a niekde sa dokonca stále strieľalo. Chrípka tak prešla republikou bez nejakej významnej obrany.

Existovala nejaká európska stratégia proti pandémii?

Koordinovaný postup nejestvoval. Pandémia prišla úplne prekvapujúco. Vysoko postavení lekári prezentovali v novinách všetkých krajín svoje rady, zatvárali sa školy a univerzity a na pochovávanie mŕtvych boli nasadení vojaci, za čo sa vtedy vyplácal zvláštny žold. V Prahe a vo Viedni sa električky zmenili na pohrebné vozy. Bol nedostatok lekárov, lôžok v nemocniciach aj liekov. Pretože pre chrípku neexistovala ohlasovacia povinnosť, nedalo sa šírenie vírusu v počiatočných dňoch vystopovať. Choroba sa objavila akoby cez noc

a všade. Ľudia začali zomierať koncom októbra, na celom území štátu prakticky v rovnaký moment.

Dnes nás pandémia a s ňou spojené opatrenia posúvajú k obrovskej ekonomickej kríze. Aké materiálne škody spôsobila španielska chrípka? Často sa spomína súhrnná globálna suma 500 miliárd dolárov...

Áno, bádatelia v Spojených štátoch sa pokúsili zistiť, aké boli následné škody. Závisí to však na tom, čo chápeme pod ekonomickými dosahmi. Mne sa podarilo stanoviť pre Česko bilanciou obetí v rozpätí 44-tisíc až 75-tisíc, väčšinou mladých obyvateľov, teda ľudí na počiatku ekonomickej aktivity. Demografická strata tohto kalibru predstavovala po prvej svetovej vojny ťažké pustenie žilou.

A čo krachy podnikov?

Vojenské hospodárstvo viedlo už v roku 1918 k mnohým insolvenciám a krachom. Celá hospodárska štruktúra bola orientovaná na vojenské potreby. Európa a Rakúsko-Uhorsko obzvlášť, totálne schudobneli. Nejaké ďalšie negatívne obmedzenia ekonomicky vyhladovaných krajín v dôsledku karanténnych opatrení v súvislosti so španielskou chrípkou boli nemysliteľné. Preventívna izolácia zdravých by nikomu nenapadla. A továrne aj tak stáli, keďže nebolo uhlie.

Španielska chrípka sa začala šíriť ešte počas prvej svetovej vojny. Podarilo by sa pandémii zabrániť, keby vypukla v čase mieru?

Preplnené tábory, vojenské transporty medzi kontinentmi – to všetko k šíreniu španielskej chrípky určite prispelo. Prísne námorné karanténne opatrenia by možno dokázali rozšírenie vírusu spomaliť, nie ho však zastaviť.

Platila vtedy aj vojenská cenzúra. Nie je pri pandémii utajovanie informácií najhoršou stratégiou?

Vojenská cenzúra býva často preceňovaná – c. a k. správa už prakticky nemala tú moc, aby presadila úplnú cenzúru. Cenzori zasahovali iba vtedy, ak sa prezradzovali vojenské tajomstvá alebo ak sa do správ o chrípke premietala kritika politických pomerov. Okolnosť, že blok Centrálnych mocností nemal v roku 1918 prístup k výsledkom anglického a amerického bádania, nemala na priebeh španielskej chrípky žiadny dosah. V Amerike a v Anglicku sa experimentovalo s vakcínami, ale bez výraznejších úspechov. Pokiaľ išlo o sérovú terapiu a najmä o séra rekonvalescentov, to bola správna stopa. Takéto pasívne imunizácie sa teraz uskutočňujú aj u pacientov s Covidom-19. Ich

predpokladom sú však osoby, ktoré už chorobu prekonali, sú zdravé a ich krv vykazuje príslušné protilátky.

ŠPANIELSKA CHRÍPKA DOZNIEVALA CELÉ DESAŤROČIE

Podme si povedať o tých podobnostiach medzi španielskou chrípkou a Covidom-19 viac. Jedna z teórií vzniku spája influenzu z roku 1918, rovnako ako pri pôvode nového koronavírusu, s Čínou...

Pre hypotézu o čínskom pôvode španielskej chrípky hovorí mnoho okolností. S istotou však nevieme potvrdiť, kde sa odohrali rozhodujúce mutačné kroky vírusu vtáčej chrípky. Ale povedzme taká hypotéza autorov amerických bestsellerov o vzniku vtáčej chrípky v Kansase je z veľkej časti vedeckou rozprávkou.

V čom nachádzame podobnosti a v čom rozdiely medzi španielskou chrípkou a Covidom-19?

Medzi týmito respiračnými virálnymi infekčnými ochoreniami existuje mnoho paralel. Napríklad vznik nebezpečných zápalov pľúc, hoci k atypickým virálnym pneumóniám, ako pri Covide-19, dochádzalo pri španielskej chrípke oveľa vzácnejšie. Vtedy prevládali predovšetkým sekundárne bakteriálne pneumónie. Inak však v stavbe jednovláknových RNA vírusov existujú podstatné rozdiely. Vírus spôsobujúci Covid-19 nie je vystavaný segmentovo ako vírus chrípky (ten je rozdelený do 8 lineárnych segmentov, ktoré nesú gény kódujúce 11 proteínov - pozn. redakcie). Nemôžeme teda dosť dobre predvídať, aké bude jeho epidemiologické správanie. Nápadný rozdiel je aj v cieľovej skupine vírusu – na španielsku chrípku zomierali predovšetkým mladí a zdatní ľudia a tiež tehotné ženy a mladé matky s dojcami. Naproti tomu Franz Kafka, ktorý mal tuberkulózu, španielsku chrípku prežil, aj keď ležal dlhé týždne v posteli s ťažkým zápalom pľúc. V prípade Covidu-19 by práve on bol klasický rizikový pacient.

Ako sa vlastne svet dostal z pandémie španielskej chrípky? Bude to podobné aj pri Covide-19?

Tá pandémia z roku 1918 doznievala dlho. Ešte v neskorých 20. rokoch minulého storočia bola napríklad v Prahe sezónna úmrtnosť na chrípku zreteľne zvýšená. Potom sa vírus následkom vzájomnej interakcie so získanou imunitou obyvateľstva natoľko otupil, že sa z neho stal normálny sezónny vírus a hrôza, ktorú vyvolával sa z veľkej časti vytratila. Vírus však existuje dodnes, so silno pozmenenou stavbou a spoločne s inými línia-

mi. Typ A/H1N1 španielskej chrípky bol aj pôvodcom mexickej pandemickej chrípky v roku 2009. Chrípkové vírusy však nepretržite mutujú. Preto sa s nimi tak zložito pracuje. Je možné očakávať, že aj SARS-CoV-2 vyvolá ohniskovú imunitu a pravdepodobne bude v interakcii s ľudstvom so získanou imunitou žiť ďalej. Ako v prípade chrípky bude rizikovým skupinám odporúčané ochranné očkovanie – keď sa nám ho konečne podarí vyvinúť.

Nakoľko vtedy ľudstvo doplatilo na to, že vedecké poznatky v roku 1918 boli na nižšej úrovni ako dnes? Čítal som, že chrípka sa vtedy pripisovala aj baktériám...

Skutočnosť, že sa v roku 1918 stále vychádzalo z toho, že chrípku spôsobujú baktérie, nemala na samotný priebeh ochorenia v podstate žiadny vplyv. Očkovanie bolo možné aj tak až v 40. rokoch minulého storočia.

Takže dnes by sme na podobnú pandémiu boli pripravení lepšie?

Určite sme pripravení lepšie dnes, ako vo vojnu zničenom svete roku 1918. Svet medicínskej vedy je na mnohonásobne vyššej úrovni – antibiotiká, virostatiká, jednotky intenzívnej starostlivosti, materiálna hojnosť... Skúsenosť s Covidom-19 však bolestne odhaľuje slabé miesta nášho sveta aj ilúziu blahobytu. Mali by sme zostať realistickí a nenechať sa učičkať falošnými zabezpečeními, že dnes by sa už ničoho podobného nemohlo zopakovať. Vidíme to napríklad na nedostatku dýchacích

Bez odstupe

Oslavy založenia ČSR 28. októbra 1918. Ľudia v Prahe natlačení jeden na druhom práve počas najhorších mesiacov pandémie.

prístrojov, ochranných pomôcok a dokonca aj na nedostatku obyčajných rúšok, ktoré si musíme šiť sami.

Kedy sa vlastne chrípka ako vírusové ochorenie schopné napadnúť človeka objavilo prvý raz?

O epidémiách chrípky podáva správy už antickej lekár Hippokrates, hoci pod iným pomenovaním. Nedá sa vylúčiť, že sa medzi historickými epidémiami, ktoré dnes označujeme ako chrípku, neskrývali aj koronavírusy. Vírusy patria vôbec k najstarším pôvodcom ochorenia – sprevádzajú ľudský život od samého počiatku, mnohé pravírusy sú zabudované do nášho genetického materiálu. Lovca osamelo sa túlajúci po stepi alebo po lese bol však vírusovými infekciami ohrozený menej, ako človek tlačiaci sa od neolitckej revolúcie v mestách a dedinách.

Vtedy začal žiť aj v tesnom susedstve so zvieratami – rezervoármi vírusov...

Áno, s chovom domácich zvierat napadli prvých roľníkov aj nové zvieracie infekcie. Ľudia môžu získať chrípkové vírusy od divo žijúcich vodných vtákov, ale aj od prasidiat, psov a koní – rezervoár chrípkových vírusov je rozsiahly a prenos na človeka teoreticky vždy možný. Vtáčie vírusy sa nachádzajú v črevách vtákov prakticky po celý rok, takže existujú fekálno-orálne prenosové reťazce napríklad prostredníctvom vtáčích exkrementov. Pandémia však vzniká až vtedy, ak je v dôsledku mutácie umožnený ďalší prenos z človeka na člo-

veka. Ide o genetickú náhodu, ku ktorej dochádza relatívne zriedka. V 20. storočí celkovo len trikrát – v roku 1918 pri španielskej chrípke, v roku 1957 v prípade miernej ázijskej chrípky a v roku 1968 v prípade rovnako nie až tak zlej hongkongskej chrípky.

MEDZI OBEŤAMI AJ EGON SCHIELE ČI FREDERICK TRUMP

Španielska chrípka pripravila o život na celom svete najmenej 50 miliónov ľudí a aj v našich končinách zabila možno až jedno percento populácie. Prečo je taká dôležitá udalosť u nás tak slabo zmapovaná?

Dejiny lekárstva boli v mnohých krajinách celkom vyškrtnuté zo vzdelávacích programov. To je závažná chyba, ktorá dnes vedie napríklad aj k mnohým chybným informáciám, čo sa týka španielskej chrípky. Dejiny lekárstva, ak sú vôbec predmetom bádania, skúmajú väčšinou historici z filozofických fakúlt, ktorým často chýba medicínska výzbroj. Veľa si môžu naštudovať a poskladať dohromady, ale principiálne chápanie virologických, epidemiologických a patologických súvislostí nie je podľa môjho názoru bez lekárskeho základu možné.

Vy ste v roku 2018, teda na sté výročie vypuknutia pandémie, zavřili svoje bádanie publikáciou Španielska chrípka. Čo vás k tejto téme priviedlo?

Na začiatku bola otázka jedného kanadského kofkovského výskumníka, ktorý chcel vedieť viac o kofkovom ochorení na španielsku chrípku. Keď som sa tým začal zaoberať, ukázalo sa, že o tomu žiadne podklady neexistujú. A tak som sa rozhodol pre bádanie o španielskej chrípke v strednej Európe.

Keď spomíname Kafku, ktoré známe osobnosti z nášho regiónu chorobe podľahli?

Medzi českými obeťami chrípky musím spomenúť najmä maliarov Bohumila Kubištu a Jana Auentengruberu. To je inak zaujímavý detail, že nákaza podľahlo mnoho maliarov – patrili k nim i Egon Schiele vo Viedni.

A čo na Slovensku?

Nespomením nikoho známejšieho, no medzi slovenskými pacientmi prechovávam zvláštne symptómie k 45-ročnej žobráčke Maríne z Turej Lúky na Myjave. Mala osem detí a celých jedenásť týždňov ležala chorá a s vysokými horúčkami v chudobnom maličkom domčeku. Vypadali jej vlasy a domáci lekár doktor Slabý ju liečil jednou veľkou fľašou luhačovickej vody. Zachovalo sa aj jej

Tažší prípad prechladnutia

V novinách amerických Slovákov Jednota 16. októbra 1918 inzerovali prípravky na novú chrípku. Vo vydaní z 30. októbra už písali, že zasadnutie k vzniku ČSR sa uskutoční vonku, keďže akcie vnútri sú pre šírenie influenzy zakázané.

Spanielska chrípka.

Týmto časom šíri sa po celej Amerike tak zvaná "španielska chrípka," ktorá není nič inšie, jako každý případ obyčejného prechladnutí alebo chrípky a malo by sa proto dbať, aby sa tomu čim skôr predišlo.

Jako ochranné a předcházející opatření dávamo tu nasledovné porady: Ku vyplachování hrla a vystrekování nosových díroek přidá sa výborne Severov Antiseptol, kterého sa má dať vždy jedna část na tři časte teplej vody.

V případě drvenia alebo horúčky alebo hned po prvom kýchnutí, berie jednu alebo dve Severove Tablyty, y proti prechladnutí a chrípke (Severa's Cold and Grip Tablets) a opakujte každé tři hodiny, začiat sa nedostaví voľná stolica. Keď je prítom tiež kašeľ, berie Severov Balsám pre plúca (Severa's Balsam for Lungs).

Položte sa do postele, aby ste sa dobre vyopili, vypite šálku nejakého horúceho nápoja. Dobře sa prikryte. Keď nenastane úľava během jedneho dňa, zavolajte lekára a čúte dli. Jeho rady.

Tieto lieky pomôžu vám veľmi značne v ochrane proti chrípke a preto by ste ich mali mať stále po ruke. Predávají sa všade v lekárniach po nasledujúcich cenách:

Severa's Antiseptol 35 centov.
Severa's Cold and Grip Tablets 30 centov.
Severa's Balsam for Lungs 25 a 50c.

Nemôžete-li ich kúpiť u vás v lekárňach, objednaťe ich rovno od

W. F. SEVERA, Cedar Rapids, Iowa.

Zaskočené USA

Spojené štáty v roku 1918, rovnako ako v 2020, neboli pripravené na rýchly nástup pandémie. Na snímke z roku 1918 nakladajú truhly pred stolárstvom v San Franciscu.

priame svedectvo, tak vám ho odcitujem: „Ja som lehla do svej postele a 11 týdnů som z tej postele nevstala – na nohách a i na rukách som nemala kožu a taká krv mi z teho tékla.“

Takže sa vyliečila.

Áno, jej štyri kamarátky a rodinní príslušníci zomreli, ale Marína prežila. O jej ďalšom osude však nie je známe nič.

Zo zahraničných obetí sa zase málo vie, že španielskej chrípke podľahol aj Frederick Trump, starý otec súčasného amerického prezidenta. Zachytili ste, že by to Donald Trump teraz spomínal?

Také vyjadrenie som nezaznamenal a samozrejme by som sa ako bádateľ rád pozrel do rodinného albumu pána prezidenta. Jeho úlohu v súvislosti so zvládaním krízy spôsobenej Covidom-19 v Spojených štátoch sledujem so záujmom.

Vráťme sa na záver ešte do menej dávnej minulosti. V ktorom momente tohto roku ste si uvedomili, že sa blíži ďalšia veľká pandémia?

Ako bádateľ o španielskej chrípke som vedel, že nová vírusová pandémia sa jedného dňa opäť objaví. A najneskôr vtedy, keď vo Wu-chane koncom januára 2020 za niekoľko dní postavili núdzovú nemocnicu, muselo byť každému jasné, že pred dvermi je nová epidémia. Najväčšou chybou v kontexte s Covidom-19 bolo asi to, že napriek

jasnému verejnému ohrozeniu, o ktorom nebolo pochybností, sa nespravili žiadne preventívne opatrenia proti respiračne sa šíriacej nákaze. Naopak, ihneď sa začal šíriť iracionálny strach ako v dobách moru.

Opatrenia sa napokon prijímať začali. Ako ich hodnotíte?

Mimoriadne zákony sa opierali len o extrémne slabú dátovú základňu. Sprevádzala ich temná mediálna hudba v pozadí a odohrávalo sa to všetko akoby cez noc, v chvate, mimo regulárneho zákonodarného procesu. Zákony, ktoré vrhajú mnoho ľudí do biedy a ničia astronomické statky ľudí, sa mali prijímať s väčšou obozretnosťou. V Rakúsku sa napríklad v rámci opatrení proti šíreniu vírusu zrušilo právo ekonomickej sféry na náhradu škody spôsobenej protiinfekčnými opatreniami štátu, ktoré platilo od 50. rokov. Otázka, ktorú si teraz musíme položiť, je, či vlády majú právo uvrhnúť svojich občanov do hospodárskeho zániku, nech už tento krok sprevádzajú akékoľvek etické argumenty. Ochrana ohrozených seniorov a ťažko chorých by bola možná aj bez existenčných strát mladých.

Ako vidíte ďalší vývoj pandémie?

Nádej mi dáva leto, ktoré koronavírus pribrzdí, hoci ten sa môže na jeseň vrátiť so starou silou či inak zmutovaný. Zo skúsenosti so španielskou chrípkou však našťastie vieme, že po každej temnej noci príde opäť jasný deň. ☺